

Završit ću ovaj članak sa željom da se u našim srednjim školama obrati veća pažnja ortoepiji na satima hrvatskosrpskog jezika i da novi programi ne zaborave na prijeko potrebne vježbe u književnoj akcentuaciji. Lijepo čitanje, kaligrafsko pisanje i pravilan književni izgovor proživljavaju tešku krizu u svim našim školama. Upravimo pogled i na tu stranu jezika! Neka nam čista književnost, estetika, idejnost ne zaslijepe toliko oči da ne vidimo kraj sebe i gramatiku i svu njenu važnost u unapređenju kulture književnog jezika.

O S V R T I

Pravopisna komisija: PRAUOPIS HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEUNOG JEZIKA, Zagreb 1960; *PRAUOPIS SRPSKOHrvatSKOGA KNJIŽEUNOG JEZIKA*, Novi Sad 1960. Izdavač: Matica hrvatska i Matica srpska.

I. Prošle godine nije izlazio »Jezik«, a baš je prošle godine, u mjesecu listopadu, izišao iz štampe novi pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika pod gornjim naslovom u dva izdanja: prvo latinicom i ijekavski, a drugo ćirilicom i ijekavski. Naši čitaoci imali su prilike i u dnevnoj štampi i u časopisima čitati o značenju toga djela, ali i uredništvo »Jezika« misli da ne smije prijeći mimo pojave Pravopisa šutke premda je izišao prije godinu dana. To je ipak takvo djelo o kojem u časopisu za kulturu književnog jezika svakako treba nešto reći. Bilo bi dakako najbolje kad bi o njemu pisao tko god izvan Pravopisne komisije, ali uredništvo dosad nije primilo takva priloga. Ali što nije bilo, može još biti. Tako dakle ne preostaje drugo nego da za sada sam urednik kaže nekoliko riječi o tom djelu, ali ne možda kao kritičar i sudac, nego prije svega kao informator.

O tome da je Pravopis hrvatskosrpskoga (srpskohrvatskoga) književnog jezika nastao kao rezultat Novosadskog dogovora o srpsko-hrvatskom jeziku i pravopisu iz god. 1954. te da ga je izradilo jedanaest stručnjaka iz Beograda, Zagreba, Sarajeva i Novog Sada, našim je čitaocima već poznato, jer je »Je-

zik« u prijašnjim godištima redovito izveštavao o radu Pravopisne komisije. Stoga sad ovdje ne bih ulazio u historijat toga pitanja, nego bih se zadržao samo na završnom činu i objasnio neke nesporazume koji su se nakon pojave djela očitovali u javnosti i štampi.

Prvo što treba konstatirati jest to da je Pravopis u doslovnom značenju riječi golemo djelo, ima 883 strane velikog formata. Dijeli se na tri dijela: prvo su Pravopisna pravila (str. 11—168), drugo je Pravopisna terminologija (str. 169—175) i treće Pravopisni rječnik (str. 177—882). Pravopisna su pravila prema zaključcima i formulacijama pojedinih članova Pravopisne komisije stilizirali dr. Mihailo Stevanović i dr. Ljudevit Jonke tako da su ona identična i u latiničkom i u ćiriličkom izdanju. Pravila su iscrpna, a u poglavlju Pisanje tuđih riječi vrlo detaljna za riječi iz slavenskih jezika, iz živih stranih jezika i iz klasičnih jezika. Opravdan je prigovor što nedostaju pravila za pisanje riječi iz orijentalnih, azijskih i afričkih jezika, ali na to Pravopisna komisija nije stigla jer se požurivao izlazak knjige i jer nema dovoljno razrađena materijala za to. Tako to dakle ostaje kao zadatak za koje od slijedećih izdanja.

Pravopisnu terminologiju izradila je Pravopisna komisija na svojim redovnim zasjedanjima trudeći se da iz prijašnjih dviju terminologija, hrvatske i srpske, stvori zajedničku i jedinstvenu terminologiju. Pravopis-

na je komisija odabirala po principu jezične pravilnosti i čistoće, ali i po principu da se odabere ono što može bolje služiti kao termin. Njezin postupak može korisno poslužiti i za slične napore u drugim strukama i naukama.

Pravopisni rječnik je najveći dio knjige. Za podlogu mu je poslužio razrađeni rječnički materijal Hrvatskog filološkog društva, koje je 1952. stavilo na dnevni red izradu hrvatskog pravopisa prema potrebama suvremenoga života. Pravopisna je komisija postavila osnovne smjernice prema kojima treba da bude izrađen Pravopisni rječnik, a među njima su najvažnije: prvo, u Pravopisni rječnik idu samo one riječi koje su *pravopisno* zanimljive, tj. koje predstavljaju pravopisni problem; drugo, svaka riječ u rječniku treba da bude obilježena akcentom koji se smatra književnim; treće, uz riječ se bilježe i njezini neobičniji oblici, dubletni akcenti i drugačiji akcenti u promjeni riječi; četvrto, u rječnik se unosi i ijekavski i ekavski oblik riječi koji se u latiničkom izdanju obrađuje uz ijekavske natuknice, a u ćirilichkom uz ekavske; peto, glagoli s jednakim promjenama i akcenatskim varijantama povezuju se s predstavnikom svojga akcenatskog tipa i ilustriraju kod njega; šesto, akcenti se u osnovi bilježe prema Karadžićevoj i Daničićevoj razradi hrvatskosrpskog akcenatskog sistema, ali se pored toga uvode i analogijski i noviji akcenti koji se u načelu ne protive osnovnim principima novoštokavske akcentuacije (v. o tom moj članak »Akcenatska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas« u 1. broju ovogodišnjeg »Jezika«).

Prema tim smjernicama sredili su građu Pravopisnog rječnika članovi Pravopisne komisije dr Mate Hraste, dr Jovan Vuković i dr Radomir Aleksić uz pomoć prof. Pavla Rogića i Slavka Pavešića. Pomagao je pri tom i dr Bratoljub Klaić. Izrađeni i za štampu priređeni Pravopisni rječnik nije više dan na čitanje i uvid svim članovima Pravopisne komisije, kao što je bilo s Pravopisnim pravilima, nego je išao izravno u štampu jer je javnost već bila nestrpljiva očekujući nov Pravopis, te je i Radio-Zagreb u jednoj

emisiji oštro kritizirao Matice što otežu s objavom knjige. Toj se žurbi mogu pripisati neke šablonske i lako uočljive pogreške, npr. *Boka Kotorska* mj. *Boka kotorska*, *Pećanin* mj. *Pećanac*, *Adaćanin* mj. *Adanin*, *žvakati*, *žvaćem*, i *-ćem* mj. *žvakati*, *žvaćem* i *žvatati*, *žvaćem* i sl. Treba uzeti u obzir i to da su rječničke obrade putovale iz Zagreba u Beograd, Sarajevo i natrag te da su se vrlo često savjetovanja obavljala pismeno.

Kad se Pravopis pojavio kao knjiga na tržištu, bio je osobito dobro primljen u književnim krugovima (Pavletić, Frangeš, Franičević, Andrić i dr.). Možda je najbolje okarakterizirao njegovu pojavu Ivo Andrić: Ako i ima nedostataka, ipak je to vrlo značajno djelo u historiji naše kulture. Dakako, široka publika se teže snašla, jer joj i nije potpuno jasan karakter takva djela. Njezini su prigovori uglavnom trojaki: prvo, zašto su promijenjeni neki terminološki izrazi; drugo, zašto su diskriminirane neke sasvim obične i pravilne riječi; i treće, čemu tolike strane, osobito turske riječi u Pravopisu.

Prvi prigovor uglavnom se odnosi na termine *tačka* i *točka*, *zarež* i *zapeta*. Ali problem nije samo u ovo nekoliko riječi, nego u čitavoj pravopisnoj terminologiji. Ako se smatra da je korisno izjednačiti terminologiju — a to većina misli — tada nije moguće drugačije nego napustiti jedan od dva postojeća termina. Prigovarati se može samo u tom slučaju ako su kriteriji odabiranja nepravilni. A kriteriji su bili sasvim opravdani: zadržava se ona riječ koja je većma u duhu našega jezika i koja može zgodnije poslužiti kao termin. Ako su riječi *točka* i *zapeta* rusizmi, više nam odgovaraju riječi *tačka* (prema taknuti) i *zarež* (prema *zarezi*). Svakako, navika mnogo znači, pa se izjednačivanju više opiru stariji ljudi, a omladina će se kroz škole brzo priviknuti na novo.

Drugi, dosta čest prigovor odnosi se na riječi koje se ne nalaze u Pravopisnom rječniku. Mnogi odatle zaključuju: kad ih nema u Pravopisnom rječniku, to sigurno znači da te riječi nisu dobre pa ih prema tome ne valja upotrebljavati. Pravopis ih je dakle diskriminirao. Tako smo npr. čitali u štampi

da nije dobra riječ *nogomet* jer je nema u Pravopisu, pa treba upotrebljavati riječ *fudbal* koja se u Pravopisnom rječniku zaista nalazi. Ali takvo je shvaćanje potpuno pogrešno. Po malo prije spomenutoj smjernici za izradu Pravopisnog rječnika, u nj treba da uđu samo riječi koje su pravopisno zanimljive, tj. riječi koje imaju u sebi kakav pravopisni problem: da li da ih pišemo sa č ili ć, sa ije ili je, s velikim ili malim slovom i sl. A riječ *nogomet* uopće nije takva, nju zna svak napisati bez ikakve teškoće i sumnje. Naprotiv, u riječi *fudbal* pisac se može kolebati da li da napiše *fudbal* ili *futbal*, pa joj je stoga mjesto u Pravopisnom rječniku. Općenito govoreći, odsutnost riječi u Pravopisnom rječniku ne znači ujedno i njezinu diskriminaciju. Drugo je Pravopisni rječnik, a drugo opći rječnik književnog jezika, koji se upravo izrađuje.

Treći se prigovor najčešće pojavljuje u ovakvu obliku: »Krasne li nam riječi preporučujete za upotrebu, i *odžaćar*, i *dumrug-džija*, i *dželep*, kao da nemamo lijepih naših riječi *dimnjačar*, *carinik*, *stado volova*! Oda-kle vam samo tolike tudice?« Ni ovaj prigovor nije na mjestu, jer Pravopisni rječnik hoće samo da pokaže kako se te riječi pišu ako ih tko upotrebljava, ali ne propisuje njihovu upotrebu. Takve se riječi pojavljuju u mnogim našim govorima i tekstovima, pa je potrebno znati kako se pišu. To ništa ne dira u pravo pisca da sam odabire mjesto njih riječi sa slavenskom, hrvatskosrpskom osnovom. Drugim riječima, prisutnost nekih riječi u Pravopisnom rječniku ne nameće piscu njihovu nasilnu upotrebu.

II. Pored spomenutog *Pravopisa hrvatskosrpskoga* (*srpskohrvatskoga*) *književnog jezika* u isto je vrijeme izišlo iz štampe i školsko izdanje: *Pravopis hrvatskosrpskog* (*srpskohrvatskog*) *jezika*, također jedno latinicom i ijekavski, a drugo ćirilicom i ekavski. Oba su ta izdanja prema zaključcima Pravopisne komisije priredili dr Mihailo Stevanović i dr Ljudevit Jonke. I taj školski priručnik sadrži Pravopisna pravila, Pravopisnu terminologiju i Pravopisni rječnik. Pravila su prilagođena shvaćanju školske omladine i u znatnoj su mjeri skraćena, Pravopisna ter-

minologija je potpuno ista, a Pravopisni rječnik znatno je kraći i bez akcenata. Čitava knjiga ima u latiničkom izdanju 283 strane, od čega otpada na pravila 130 strana, na terminologiju 6 strana i na rječnik 136 strana. Školski je pravopis u svemu osnovnom izrađen po principima koji su došli do izražaja u velikom Pravopisu, samo što je Pravopisni rječnik izrađen drugačije. Kao i ostali dio knjige, tako su i Pravopisni rječnik izradili sami priređivači. Nema sumnje da će se i za školske potrebe morati dati veći rječnik, ali to je zadatak novijih izdanja. Čitalac će primijetiti da su u Pravopisnom rječniku školskog pravopisa neka rješenja drugačija nego u velikom, npr. *Boka kotorska*, *Pećanac*, *žvakati*, *žvačem* i *žvatati*, *žvačem*, ali to je samo zato što su u školskom izdanju izostale pogreške zbog jednostavnijeg načina rada i zbog manjeg obima posla.

Moglo bi se još u vezi s Pravopisom postaviti jedno značajno pitanje: nije li možda pojava novog Pravopisa izazvala kakve teškoće ili smetnje u onih koji pišu? Mislim da praksa pokazuje kako u tom pogledu nije bilo nikakvih naročitih teškoća ni smetnja. A to zaista nije slučajno, nego je rezultat svjesne težnje Pravopisne komisije koja je sebi već na početku postavila zadatak da nadograđuje na ono što već postoji i da traži što jednostavnija i lakša rješenja.

Ljudevit Jonke

O ČISTOĆI NAŠEG JEZIKA Suzbijanje jezičnih izopačenosti

Naše najveće blago, koje visoko cijene i upućeni strani pisci, jesu naše jedinstveno lijepe narodne pjesme koje je spjevao anonimni nepismeni seljak-rapsod. Te su nam pjesme, kojima se divio i prevodio ih još neumrli Goethe, pronijele svijetom veću slavu nego sva ostala naša književnost. A nije čudo, jer poslije Homerova eposa jedva da je još koji narod iz skromnih seljačkih drvenjara iznjedrio takvu pjesničku dragocjenost, jezično savršenstvo i duboku narodnu filo-